

Зоран Деврња

Православни богословски факултет, Београд

Брачна правила: Критички осврт и коментари

Сажетак: Савремени брак је у кризи. Хришћански брак такође. Поред многих узрока који доводе до појаве тог феномена, један од најзначајнијих је немогућност црквених заједница да својим сведочењем предупреду учесталост развода. Наша помесна Црква у процесу регулисања брака својих верника руководи се „Брачним правилима“ која својом структуром и садржином више не могу да одговоре на пастирске потребе пред којима се налази. Пренаглашена јуридикност и одсуство живе евхаристијске свести су њихова превасходна одлика. Овај рад се критички односи према поменутом црквеном документу указујући да нас његова даља примена све више удаљава од аутентично црквеног поимања брака и наставља да генерише његову кризу.

Кључне речи: непостојаност брака, евхаристијска свест, јуридикност „Брачних правила“, институционална и социјална димензија брака, светотајинска рецепција брака.

Савремени брак је у кризи. Ова констатација, коју не морамо посебно аргументовати с обзиром на свеприсутност доказа у нашем социјалном окружењу који је несумњиво потврђују, односи се и на хришћане и њихово брачно искуство. Много је разлога који су до поменуте кризе довели. Институција брака у савременом друштву има тенденцију да изгуби своју традиционалну форму и сврховитост.¹ Друга половина двадесетог века је донела велика померања на плану друштвених „улога“ мушкарца и жене, што је имплицитно довело до мењања брачних парадигми, односно, у потпуности је оформило нови „изглед“ брачног заједништва и доделило му другачију друштвену функционалност. Промене у циљу афирмације родне и социјалне равноправности мушкарца и жене, нарочито изражене у последње две деценије прошлог века, донеле су многе изазове, како држави и њеним институцијама, тако и сваком појединцу понаособ. Другачија социјална основаност брачног заједништва донела је и потребу за активним прилагођавањем свих у брак инволвираних чинилаца. У том смислу се јавила обавеза да и Црква преиспита и превреднује свој однос према браку и осталим видовима животног заједништва мушкарца и жене.

Иницирајући процеси многих друштвених промена, као што су урбанизација, секуларизација, плурализам, индустријализација, институционална диференцијација итд., који су често и сами последица великих идеолошких и системских превирања² (поменућу само феномене двадесетог века: либерални капитализам, неоколонијализам, фашизам, нацизам, социјализам, комуно-бољшевизам, марксизам, културна револуција у Кини, перестројка, идеологија слободног тржишта, итд...) последњих деценија маргинализујући Цркву и игноришући или минимизирајући

¹ О овој теми видети одличну студију Х. Јанараса *Слобода морала*, 9. поглавље — Етички карактер Светих Тајни, одељак 11. — Криза институције брака, стр. 138.

² К. Koračević, „Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji“ у *Bogoslovska smotra* 69 (1999), br. 2–3, str. 271–283., LXIX, Zagreb.

њен друштвени значај, у великој мери „реметилачки“ утичу на црквени живот и брачно искуство као један његов сегмент. Будући да немају за свој циљ ни афирмацију нити изграђивање аутентичног црквеног етоса унутар конкретног друштва, већ напротив, у потпуности исходећи из спонтаних и комплексних економских, културних, психо-социјалних и вредносних промена у оквирима савремених друштвених заједница, велики број нових облика животног заједништва и односи који се унутар њих конституишу, бивају препознати од стране Цркве као туђи, а њихов утицај на живот верних доживљен као духовно дезоријентишући.

Овако сагледавајући слику савремености и место брака у њој, неизбежно долазимо до питања у којој мери је и Црква одговорна за позицију у којој се нашло цело друштво и она сама у њему. Односно, колико је „депримирајућа“ реалност коју живимо последица преузимања, од стране Цркве, оних друштвених ингеренција које јој оригинално не припадају, а колико је производ неухватљивих и духу времена својствених специфичности у приступу свим друштвеним феноменима, па и браку? У контексту овог питања осврнућемо се на садржај Брачних правила СПЦ, супсидијарног црквеноправног документа донетог још 1933. године³, који већ неколико деценија одлучно нормира брак и брачне односе и, уопштено говорећи, презентује наше савремено сагледавање брака у Цркви.

Брачна правила СПЦ, технички гледано, деле се у осам одељака и сто тридесет пет чланова од којих неколико десетина није више у важности. Иако у првом члану овај документ наглашава светотајински карактер хришћанског брака остала сто тридесет четири о томе немају ни спомена. Цео документ представља класично правно разматрање и уређење брачног феномена при чему се Црква позиционира као за то надлежна институција алтернативна држави која се у свим цивилизацијским моделима које познаје историја сматрала заинтересованом за брак, односно, услове за његов настанак и престанак (под овим подразумевамо и друге видове организованог друштва који су претеча државе али се не могу са њом поистоветити).

У првом одељку, који претенциозно носи назив „Црквени брак, његово биће, облик и важност“, сем већ поменутог првог члана где се у идеолошкој форми помиње брак као света тајна, ни у једном од преосталих девет чланова нема никаквих реминисценција на богочовечанску светајну Цркве у контексту које бисмо могли правилније и аутентичније сагледати значење хришћанског брака, нити има било каквих позивања на Свето писмо и разумевања брака садржаног у њему као, несумњиво, једино валидног основа за наше исправно разумевање брака у Цркви. Оно што разматрани документ види као израз аутентичног црквеног брака, његовог бића, облика и важности, јесу преузети правни критеријуми који су настали из потребе државе да брак легализује и легитимизује у оквирима конкретног правног поретка. У том смислу текст ових чланова ни на који начин не одговара самопостављеном циљу да се изрази карактер, како се у наслову налази, црквеног брака, његовог бића, облика и важности.

У другом делу насловљеном „Постанак брак“ кроз педесет осам чланова подељених у пет делова разматрају се услови за склапање брака, брачне сметње и забране, последице склапања брака услед њиховог постојања и процедура склапања брака. Будући да је перспектива из које се разматра брак у овом одељку искључиво правна, текст документа нам намеће почетну премису да хришћански брак ин-

³ Приликом обрађивања и анализе *Брачних правила СПЦ* користили смо Друго допуњено издање Светог архијерејског синода, Београд 1994. године.

ституционално настаје у Цркви и да ван ње он не може постојати. Из ове, у основу погрешне и на црквеном предању незасноване претпоставке, проистичу и сва остала застрахења у овом црквено правном документу. Концепт који нуде *Брачна правила* на радикалан начин одступа од древног предања да је брак, из правне, институционалне и социјалне перспективе посматрано, већ постојећа стварност, и да он као реалност и искуство које живе они који верују у Господа Христа и чланови су Цркве, бива унет у њену светотајинску реалност као њихов принос (*Твоје од Твојих шеди приносећи...; Сами себе, једни друге и сав животи свој Христју Боју предајмо.*) да би као такав био реципиран од стране литургијске заједнице и њеног предстојатеља, и у окриљу благодатне реалности свете евхаристије био преображен, од природне и социјалне свезе двоје различитог пола, у заједницу установљену по обрасцу односа Христа и Цркве (Еф. 5).⁴ Већина ранохришћанских списа⁵ и канонскоправних текстова⁶ када говори о браку и његовој валидности то чини само у контексту вредновања и изражавања могућности да већ постојећи брак буде прихваћен од стране црквене заједнице [овде би требало напоменути да већ крајем трећег и почетком четвртог века имамо формулисана канонскоправна документа која у виду неколико одлука (сабор у Елвири 305. године⁷, сабор у Картагини 402. године⁸) наглашавају доминирајућу функцију државе у институционалном вредновању брака. Покушаји, насупротив раније споменутом, да се Цркви наметне конститутивна улога при склапању брака су били веома ретки, малобројни и неуспешни]. Односно, Црква је могла ускратити рецепцију неког већ постојећег брака али га није могла и фактички оспорити уколико је тај брак имао законску основаност. Наша *Брачна правила* у свом другом одељку у потпуности пренебрегавају оваквав приступ и Цркви дају конститутивну надлежност приликом склапања брака хришћана.

Трећи део анализираног документа, под називом „Права и дужности брачних другова“, покушава да јуридикским поступком нормира међусобне моралне и имовинскоправне обавезе брачника и њихов заједнички однос према деци уколико их у браку има. О безпредметности постојања оваквих одредби у црквеном норматив-

⁴ види, Јанарас Х., *op. cit.*, 9. поглавље — Етички карактер Светих Тајни, одељак 8. — Брак и „љубавна сила“ природе, стр. 130.; одељак 9. — Тајна истинског *erosa*, стр. 132.; одељак 10., — Подвижнички карактер брака, стр. 135.

⁵ Еф. 5,14–32; Евхаристијски смисао овог места се надвосмислено указује од четрнаестог стиха - „*Зашто вели: Устани ти који спаваш и васкрсни из мртвих, и обасјаће те Христјос. ...*“, а алузија је најдиректнија од осамнаестог до двадесетпрвог стиха у којима се препознатљиво манифестује Евхаристијска Тајна — „...*нећо се исцунувајуће Духом, јоворећи међу собом у њсалмима и химнама и њјесмама духовним, њјевајући и њојући Госјогу у срцу своме, захваљујући свајда за све Боју и Оцу у име Госјода нашеј Исуса Христја...*“, да би поређење међусупружничког односа са заједницом Христа и Цркве кулминирало у последњих десет стихова пете главе — „*Жене, њокоравати се својом мужевима као Госјогу, јер је муж глава жени као шћју је и Христјос глава Цркви, и он је шјасишћел шћјела. ... Јер смо удови шћјела њејова...*“, *Тога ради осјавиће човјек оца својета и мајшера и шћришћјетиће се жени својој, и биће двоје једно шћјело. Тајна је ово велика, а ја јоворим о (у, за) Христју и о (у, за) Цркву.*“; види, Игњат. Антиох., *Посланица Поликарпу* 5,2; види о томе, Н. С. Милошевић, „Евхаристијско богословје Светог Игњатија Богоносца на примеру Тајне брака“, *Видос*. бр. 42. (2007), стр. 109–114; види, Игњат. Антиох., *Посланица Ефесцима* 3,4,5.

⁶ види, Тимотеј Александријски, канон 11., питање: „*Ако неко њозове свешћеника да састјави (благослови=венча) брак, ња дочује да је брак незаконити, као (на пример) брак са шћшћком, или је сестјра њокојне жене шћа која ће се венчајти, шћреба ли клирик (=свешћеник) да се одазове, и да за њих учини Принос (=Лшћјуршћју)?*“, превод А. Јевтић, стр. 523.

⁷ Канони 14, 15, 16 и 17.

⁸ Канон 102, који се директно бави браком из перспективе његовог престанка разводом, инсистира на решавању тог питања државним законом што указује на још увек преовлађујући значај државног законодавства на настанак и престанак брака.

ном изразу не треба посебно говорити тако да ћемо подробнији осврт на десет чланова (69–78) овог одељка изоставити.

Четврти одељак (чл. 79–114) анализира правне могућности за престанак брака без било каквих рефлексија на светотајинске и еклисијалне последице таквог чина. Поред тога целокупни нормативни сегмент којим се прописује престанак брака правним путем пресудом црквеног суда располаже изразито застарелим те савременој правној науци и пракси непријемчивим институтима. Потпуна игноранција, у овом црквеном документу, брачноправних одредби грађанског права које се односе на престанак брака и у вези са тим законитих и легитимних одлука државних судова, доводи Цркву и њене чланове не само у колизију са постојећим правним поретком којег су као грађани део, већ и у извешан облик друштвеног изолатионазма и псеудоелитизма који потпуно занемарује социјални контекст живота Цркве и њених чланова у одређеној средини. Другачије речено, следеући за оваквим документом Црква нужно своје вернике ставља у шизоидну позицију где се са једне стране као грађани повинују нормама друштва у којем живе, док са друге као верници следеују црквеним одредбама, које по преимућству нису црквене већ правно и социјално архаичне настале у неком претходном периоду, које су ако не у директној супротности оно у несагласју са позитивним законодавством савремених држава.

У петом делу нормирајући феномен мешовитог брака (чл. 115–123) *Брачна правила* полазећи од конститутивне улоге Цркве у процесу настанка брака преузимају на себе одговорност да услове ступање у брак извесним ограничавајућим одредбама које би савременом правном логиком биле окарактерисане као дискриминишуће. Из истих разлога анализирани документ не разматра могућност изузимања Цркве из надлежности за установљавање брака свога верујућег члана са особом која припада некој другој хришћанској заједници или уопште није верник. Исте критеријуме *Брачна правила* заступају и у шестом делу (чл. 124 и 125) у којем се баве феноменом нехришћанских бракова, односно бракова који су настали као такви а у међувремену је један од супружника постао члан Цркве.

Проблем ванбрачних заједница се разматра у седмом одељку (чл. 126 и 127) који у потпуности не комуницира са доминирајућим трендом у све наглашенијем изузимању државе и њеног нормативног корпуса из процеса установљавања брака, при чему се брачна и ванбрачна заједница (неформална заједница), под јасно дефинисаним условима, у свему правно изједначавају⁹. Односно, свака неформална заједница да би била прихваћена и призната као таква у оквирима савременог законодавства, тј. изједначена са браком, треба да поседује пет дефинишућих одредница: 1) да је животна заједница мушкарца и жене (различитост полова), 2) да се испољава као свеобухватна заједница живота, 3) да је заједница једног мушкарца и једне жене (моногамост), 4) да је постојана и трајна заједница, и 5) да се отворено испољава у јавности, односно, да није скривена или тајена заједница¹⁰. Овако дефинисана неформална заједница је прихватљива и за црквену рецепцију али не и за институционално установљавање које таква заједница иначе заобилази. Полазећи од концепта конститутивне надлежности Цркве приликом склапања брака *Брачна правила*, свакако, не могу да преузму другачији дефинишући став према ванбрачним, односно, неформалним заједницама и као такве их потпуно искључују.

⁹ О проблему црквене рецепције ванбрачних заједница прочитати у ауторовој студији „Савремена проблематика брака у светлостии брачних правила Свештој Василија Великог“, одељак — Савремена црквена проблематика ванбрачних заједница, стр. 52–69.

¹⁰ Јањић-Комар, Кораћ, Поњавић, *Породично право*, стр. 116–117.

Осми одељак којим се регулише сукоб црквеносудског ауторитета и надлежности, сем првог, односно, стодвадесетосмог члана, стављен је ван снаге.

Када критички говоримо о *Брачним правилима* морамо нагласити да овај документ не позиционира брак у исправан еклисиални, социјални, правни, антрополошки и сотириолошки контекст.

Термин Црква се помиње на пуно места али искључиво у институционалном значењу без икаквог указивања на светотајинску реалност њеног пројављивања у историји. Брак двоје хришћана ни на који начин није доведен у заједницу са Тројичним Богом и чињеницом оваплоћења Сина Божијег Исуса Христа. Такође, брак како је нормиран у овом документу, ни на један начин не изображава мистерију односа Христа и Цркве. Евхаристоцентрични карактер живота хришћана, самим тим и њиховог брака¹¹, у потпуности је искључен из концепта *Брачних правила*.

Поред тога јасно је да наведени документ носи наслеђе минулих времена и визије уређења хришћанске заједнице која је доминирала у периоду турократије и која је у том контексту имала своје оправдање. Данас оправдања за њихово постојање, свакако, више нема.

Искључиво правна димензија *Брачних правила* доводи њихове поштоваоце у потпуну неусклађеност са савременим тенденцијама у развоју правног поретка. Неизбежно се Црква, придржавајући се оваквог брачног концепта, позиционира у савременом друштву као превазиђена и конзервативна, прошлости окренута институција, која уместо лидерске и авангардне позиције у друштву, што је раније била њена улога, често заузима место на друштвеној маргини.

Брак сагледаван из перспективе *Брачних правила* не указује на своје божанско извориште нити на егзистенцијалне чињенице ради којих је богоустановљен, а које имају кључне импликације на постојање човека данашњице. Сотириолошка димензија је такође одсутна.

Даље инсистирање на њиховој примени нас све више удаљава од могућности да на аутентичан и на предању утемељен начин разумемо и практикујемо брак сагледавајући га у његовој евхаристоцентричној димензији (ту не мислимо на његово обредно инкорпорирање у литургијско богослужење што представља проблем по себи и не кореспондира са овом темом¹²). Правну регулативу брака Црква треба да препусти институцијама које стварају право, док је њено благодатно призивање да брак својих верника учини подобним своме крсноваскрсном сведочењу, које је неприсутно у овом, самим тим Цркви непотребном, документу.

Summary: Modern marriage is in crisis. Christian marriage also. In addition to the many conditions that cause this phenomenon, one of the most important is the impossibility of religious communities to prevent frequent appearance of divorce. In the process of regulating the marriage of its members our local Church managed „Bračna pravila“ („Marriage rules“). Its structure and contents can no longer respond to pastoral needs of the Church. Principal feature of these rules is emphasized rigidity and lack of eucharistic spirit. This article as critical attitude towards the mentioned document is pointing out to us its further application more and more away from the authentic understanding of christian marriage and thus generates its crisis.

¹¹ види, N. Μιλοσεβίτης, „Η Θεία Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θείας λατρίας“, μέρος δεῦτερον „Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου κατὰ τὸν σύνδεσμον αὐτοῦ πρὸς τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν“, σελ. 138–220.

¹² види такође, Н. С. Милошевић, „О начину савршавања светих тајни“, *Бојословље* 1 (2008), стр. 40.

Извори

- Светио ѱисмо / Нови Завјеѱи*, Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, превод Комисија САС СПЦ, Београд, 1998. година
- Светиѱени канони Цркве*, превод (са грчког и словенског) и коментари А. Јевтић, Православни богословски факултет и ман. Тврдош, Епархија захумско-херцеговачка, Београд, 2005. година
- Игнатије Антиохијски (Богоносац), *Посланице* (Римљанима, Ефесцима, Магнежанима, Тралијанцима, Филаделфијцима, Смирњанима и Поликарпу) у „Дела апостолских ученика“, превео А. Јевтић, Врњачка бања, Требиње, 1999. година

Литература

- Koračević, K., „Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji“, *Bogoslovna smotra* 2–3 (1999), LXIX, Zagreb
- Mladenović, M., *Porodično pravo u Jugoslaviji*, Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SFRJ, Beograd, 1991. godina
- Draškić, M., *Vanbračna zajednica-građansko pravna dejstva zajedničkog života izvan braka*, -doktorska teza-, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 1987. godina
- Đurović, Lj., *Porodično pravo*, Nomos, Beograd, 1994. godina
- Милошевић, Н., „О начину савршавања светих тајни“, *Бојословље* 1 (2008), LXVII, Београд
- Милошевић, Н., „Евхаристијско богословље Светог Игнатија Богоносца на примеру свете тајне брака“, *Видослов* 42 (2007), XIV, Требиње
- Јанарас, Х., *Слобода морала*, превод А. Ђаковац, Каленић, Крагујевац, 2007. година
- Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњавић, З., *Породично ѱраво*, Номос, Београд, 1995. година
- Calivas, A. C., „Marriage: The Sacrament of Love and Communion“, *InterMarriage – Orthodox Perspectives*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1997
- Constantelos, D. J., *Marriage, Sexuality & Celibacy – A Greek Orthodox Perspective*, Light and Life Publishing Company, Minneapolis, Minnesota, 1975
- Μιλόσεβιτς, Ν., «*Ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θείας λατρίας*», Εκδόσεις Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 2005